

Dorog.

Nagyközség a Pilis- és Gerecse-hegy nyulványainál, az esztergomi járásban. Hozzá tartozik Ágnesakna, Dorogi puszta, Hungária mésztelep, Ó-dorog és Tömedék akna.

Dorog igen régi település, a kelták által is lakott hely. A rómaiak idején népes kolónia volt, ezt bizonyítja a határában feltárt s ma a Nemzeti és az esztergomi múzeumokban levő nagyszámú római lelet.

Történelmünk első századaiban a Szent István nejével, Gizella bajor hercegnővel bejött Hunt-Pázmány nemzetség ősi birtoka. Első írott emlékünk a községről 1269-ből származik, amikor villa Durug még Fejér vm.-hez tartozott. 1287-ben Pázmány fia Lampert és unokája Kázmér az itteni birtokukat elcserélték az esztergomi káptalannak egy birtokával.

A káptalan dorogi birtokait 1290 körül Csák nembeli Márk fia István erőszakkal elfoglalta s családja birtokában is maradt. Csák Máté hatalmának megtörése után került a falu ismét a káptalan kezére. Később Albert király 1437-ben megerősítette a káptalant Dorog birtokában.

A török megszállás első évtizedeit még túlélte Dorog s mint hódolt falu az esztergomi szandzsák fejadó deftere szerint 10 ház után adózott. Ezután elpusztult s csak a következő század végén 1696-ban találkozunk ismét nevével, mint 2 év óta megült faluval. Ekkor igen szegény svábok lakták, összesen 12 házban. A helység a Bécs—budai országút mellett feküdt s már ebben az évben postaállomása volt. 1705-ben ismét elnéptelenedett s romokban hevert. Nem sokáig állhatott pusztán, mert az 1715. évi összeírásban ismét 35 jobbágy-család lakta, 10 magyar és 25 német nevű. A magyarok rövid időn belül elköltöztek s lakócai 1720-ban már tisztán németek (29 család). Földesurasága az esztergomi káptalan maradt, amely a tisztán katolikus lakosság számára 1730-ban plébániát szervezett és segítségével a hívek 1735-ben kicsiny templomot építettek. Iskolamester még előbb, 1728-ban már volt a faluban. Lélekszám 1755-ben 354 volt.

A jelenlegi róm. kath. templom alapkövét 1923-ban tették le, plebános dr. Zsigovits Béla volt. A templom Gáthy Zoltán főmérnök tervei szerint épült, 1931-ben szentelték fel. A bányatársulat 40.000 pengőt, a közönség 30.000 pengőt adományozott a templom felépítésére, melynek védőszentje Szent Borbála. Építése néhai Szomszélyi Antal plebános működése alatt történt, aki 1936 október 2-án hunyt el. Az egyház jelenlegi plebánosa dr. Trinkl Kálmán érseki tanácsos, akinek dr. Hóka Imre és Szépe László segédkezik.

A vallásos élet szempontjából meg kell említenünk, hogy az egyház kebelében több egyesület s intézmény működik, mint pl. az Oltáregylet, Rózsafüzér, Jézus Szíve Társulat, Szívgyárda, Katolikus Népszövetség, Credo, Mária Kongregáció, Katolikus Gazdák Egylete, amelyek mind a vallásos életben való elmélyülést célozzák.

A népesség fő kereseti forrása a szénbányászat megindulásáig szőlőművelés, kétszeres- és burgonya termelés volt. Mint jeles lótenyésztő hely is kitűnt.

Fordulópontot jelentett a község életében az 1850-ik év, amikor határában egy véletlen szénlelet folytán gazdag barnaszénbányákat kezdtek feltárni s Dorog központja lett a környék több falujában meginduló szénbányászatnak, ahonnét a kibányászott szén, mint dorogi szén, kerül forgalomba és ismeretes az egész országban.

A világháborúban a község 27 lakosa vesztette életét, 22-en megrokkantak. Az elesett hősök emlékére 1928-ban emlékművet állítottak fel.

Ma 5863 lakosa van Dorognak, akik közül 2921 férfi és 2942 nő. Anyanyelvre nézve a magyarok vannak többségben 4768 lélekszámmal, de elég nagy a német anyanyelvűek száma is (1012); találunk 43 tót és 40 egyéb nemzeti-ségű egyént Dorogon. E népesség közül 5309 lakos a róm. kath., 331 a ref., 28 a gör. kath., 142 az ág. ev., 31 az izr. (22 egyéb) vallások követői. 5532 lakos a községben, 331 a külterületi lakott helyeken helyezkedett el. 805 ház épült belterületen, 30 pedig külterületen.

Területe 2007 kat. hold, melyből 900 a szántó, 57 a rét, 130 a szőlő, 326 a legelő, 234 az erdő, 106 hold a kert, 1 a nádas és 253 hold a terméketlen. Határában 3 középbirtokos 871 holdon, 53 kisbirtokos 941 holdon és kb. 393 törpebirtokos 180 holdon gazdálkodik.

A *volt úrbéres gazdák legeltetési társulatot* tartanak fenn, melynek alapítója a helyi gazdatársadalom volt. Erdő- és legelőbirtok területe a 100 kat. holdat meghaladja. Elnöke: Bauer József, gazda: Sexer József, pénztáros: Berberich János, jegyző: Oberth Károly, valamint 9 tagú választmány intézi az ügyeket. A község állatállománya 170 ló, 175 szarvasmarha, 466 sertés és 368 juh. Kisiparát szabó-, cipész-, vendéglős-, mészáros-, lakatos-, asztalos-, kovács-, ács-, villanyszerelő-, bádogos-, borbély-, cukrász- és mechanikus-üzemei képviselik. Nagyobb ipari üzemek a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. bányái és az azokkal kapcsolatos telepek, ú. m. áramfejlesztő-elosztó és mészégető telepek s van egy villamos berendezésű malom is.

A *Dorog és Vidéke Ipartestület* 1923 november 18-án alakult meg revisnyei Reviczky Elemér főszolgabíró kezdeményezésére. Székháza 1927-ben épült, tagjainak száma: 494. Italmérése házikezelésben van. Kulturális és hazafias előadásokat tartanak, békéltető, tanonc- és mestervizsgáztató bizottsága működik. Elnök: Eggenhofer Jenő, alelnökök: Bukovszky József és Bauer Mátyás, pénztáros: Reif András, jegyző: Lacza Ferenc. 25 tagú választmány intézi a testület ügyeit. Körzetébe 14 község iparossága tartozik.

Hitelszükségletét az *Egyesült Kereskedelmi Iparbank* helybeli fiókja látja el. A kereskedelmet 21, többnyire vegyes- és ruházati cikk kereskedés bonyolítja le. A községben minden szerdán hetipiacot tartanak. Vasútállomása a Budapest—esztergomi vonalon van. A Budapest—bécsi, Esztergom—tatai, Esztergom—bajnai autóbusszjárat érinti a községet, Esztergom és Dorog között pedig állandó autóbusszközlekedés van. Posta és táviró hivatal és telefonállomás helyben. 3 állami óvoda, 1 róm. kat. felekezeti és 1 bányatársulati elemi iskola áll Dorogon az alsófokú oktatás szolgálatában; a továbbképzést 3 ismétlő és 1 iparostanonc iskolában nyerik a tanulók. Ez utóbbi 1916-ig bányatársulati iskola volt. Átlagosan 900—1000 tanuló nyer szakoktatást. Az iskola igazgatója: Rákosi Károly, beosztott tanerők száma 5.

Az *állami óvoda* 1906-ban alakult meg. Alapítója néhai Holdampf Albertné volt. Az óvoda a róm. kath. iskola épületében van elhelyezve, 2 tanteremből áll. Beírt kisdedek száma 120—150. Óvónők: özv. Huszár Kálmánné és Urbán Mária Magdolna.

Az ifjak testnevelését a *Levente Egyesület* látja el.

Kulturális intézményekben nem szűkölködik a lakosság. A *bányatisztviselőknek, altiszteknek, munkásoknak* egyesületei, könyvtárai és sportegyesületei

működnek Dorogon. *Egészségház helyben.* Egy körorvos, 5 magánorvos, 3 szülésznő lakik helyben. Gyógyszertára a Szent Margitról elnevezett gyógyszerár, mely 1912-ben létesült. Legközelebbi közkórház (8 km) Esztergomban van. Szociális, egészségügyi és kulturális tekintetben igen megbecsülendő működést fejt ki a bányatársulat, amennyiben bányakórházat, 2 uszodát, iskolát, iskolafürdőt tart fenn. A község ivóvize jó, artézi kút nincs.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a *Stefánia Szövetség* fiókja egészségházának áldásos működését, melynek célja a csecsemőhalálozások meggátlása, a gyermekek gondozása, valamint az anyák és leendő anyák szakszerű tanácsokkal való ellátása és segítése. A szövetség díjtalanul ad tanácsot, orvosi kezelést és szakorvosi vizsgálatot is. A csecsemő halálozás kb. 13%-ra csökkent. A szövetség részére a bányatársulat jelentékeny összegű támogatást nyújt.

Általában a község közegészségügye kielégítőnek mondható, különösen, ha még a nagyszámban jelentkező reumatikus megbetegedéseknek sikerül gátat vetni. Minden mód megvan arra, hogy a még előforduló egyéb betegségek csökkenésével a község egészségi szempontból vezető szerepet töltsön be, melyben nagy része van dr. Rogrün Jenő körorvosnak, valamint a jó lakás- és kereseti viszonyoknak.

Utoljára hagytuk a dorogi szénbányászat¹ ismertetését, amely legfontosabb tényezője a község fejlődésének. A dorogi szénbányászat története a múlt század elejéig nyúlik vissza Beaudant francia geológus, aki 1808-ban beutazta Magyarországot, Dorog környékén is megfordult, tanulmányában megemlékezik róla. Hogy a magyar bányáiparban hosszú fennállásának dacára számottevő szerephez sokáig nem jutott, annak oka egyrészt, hogy a széntelepek feküjét képező triászmezőkől ki-kitörő víztömegek egyik aknát a másik után elfullasztották, másrészt a megbízhatatlan fúrások a veszélyes víznívó felett csak igen kis szénmennyiséget állapítottak meg. Az akkori tökéletlen technikai felszereléssel annakidején gondolni sem lehetett az elfult bányák víztelenítésére, annál is inkább, mert azt hitték, hogy a földalatti barlangok a Duna vizéből táplálkoznak és így kimeríthetetlenek. Ugy látszott akkor, hogy a dorogi és környéki bányászatból nem lesz semmi. A bányauzem súlypontja még 1900. év elején is Annavölgyön volt. Időközben a helyzet teljesen megváltozott, mert a bányakerület összes széntermelése az 1915—1918-ig épített 7200 m hosszú Reimann altáró segítségével Dorog községben kerül felszínre, ennek következményeképpen Dorog lett e kerület központja. Az alkotó emberi elme hatalmas teljesítménye az, ha arra gondolunk vissza, hogy volt idő, amikor ez a virágzó és hazánk közgazdasági életében igen jelentős szerepet betöltő ipari gócpont — még mielőtt valóban kifejlődhetett volna — már-már pusztulásra volt ítélve, akkor becsülhetjük csak meg teljes értékében azt a hatalmas munkát, amely mindezt megteremtette. A bányakerület, amely az 1900-as évek elején mindössze 2—3 millió q szenet termelt, az idők folyamán ezt a termelést négy-ötszörösére tudta fokozni, s még hosszú évtizedekre elegendő szene van. Bányái pedig be vannak rendezve arra, hogy ezt a mennyiséget lényegesen felfokozva, még hosszú évtizedeken át továbbra is szolgáltatassák. Schmidt Sándor m. kir. bányaugyi főtanácsosé az érdem, hogy a halódó bányászatba új lelket öntve, azt új életre keltette. A szénmedence hidrológiai viszonyainak évek hosszú során át való tanulmányozásából és az elfult aknák víznívójának ellenőrző méréséből ugyanis arra a következtetésre jutott, hogy a triászvizek függetlenek a Duna medrétől. Ezt a valóságban is beigazolta a Tömedék-akna víztelenítésével. Megdőlvén az elődök által évtizedeken át képviselt vízelmélet, Schmidt Sándornak a régi ku-

¹ Prouza Vilmos Salgótarjáni Köszénbánya rt. ig.: „A dorogi szénbányászat története és fejlődése 1904—1929. évig.“

tató fúrások meddő eredményei tekintetében is kételyei támadtak és 1911-ben egy primitív kutató aknácskával, egy könnyebben megközelíthető teleprész átkutatására határozta el magát. A rendelkezésre álló fúrási adatok alapján ez utóbbi arról volt ismeretes, hogy a sok meddő beagyazás miatt fejtésre nem érdemes. S íme, meglepetésére 14 m vastag tiszta szenet harántol át.

Ezzel a felfedezéssel a dorogi és környékbeli szénbányászatnak új időszaka kezdődik. A vállalat elnöke, néhai dr. Chorin Ferenc főrendiházi tag, valamint ügyvezető-igazgatója, Reimann Lázár udvari tanácsos, felismervén az eléjük terjesztett tervezet nagy koncepcióját és a benne rejlő óriási lehetőségeket, lelkesedéssel karolják fel a dorogi bányászat ügyét és rendelkezésre bocsájtották a kutatásokra és egy újonnan nyitandó akna telepítéséhez szükséges tőkét. Az új bánya tervezése 1913-ban veszi kezdetét és 1918-ban, mint „Reimann-akna” már gyarapítja a medence széntermelését. A világháború természetesen itt is érezte hatását. A hadbavonult munkásság hiánya, nemkülönben az anyagbeszerzés nehézségei a fejlődés lendületének határt szabtak, mint ahogy a bányászat függvényét képező egyéb létesítmények tervszerű keresztülvitele is sajnálatos halasztást szenvedett. De még így is igen sok készült el 1914—1918-ig terjedő időben. Így többek között a meglévő s 198 lakásból álló dorogi bányakolónia 380 lakással gyarapodott. Felépült az új, modern bányakórház is, amelyet a társulat 1918-ban alapított. Négy kórteremben 24 ágy áll rendelkezésre. Két képesített ápolónő közreműködésével a kórházat dr. Mosonyi Albert vezeti. Az intézetben 1918—1936 végéig 2880 beteg volt ápolás alatt, az elhaltak száma 139. Az 1918. évi 32 beteghez, valamint az 1936. évi 277 beteghez viszonyítva az 1937. év erős emelkedést mutat, mert ez év szeptember végéig 360 személyt gyógykezelték. Bővült továbbá a tisztviselői és altiszti telep 40 lakással. Vívezeték és modern munkásfürdő létesült, az egész telep befásított és hogy a bányakerület egészségügyi ellátása is minden tekintetben kifogástalan legyen, a vállalat 8 társulati orvost alkalmazott.

Mindennek végeszakadt azonban, amikor bekövetkezett az 1918, illetve 1919-es gyászos esztendő. A dorogi bányákban a forradalom szellője elsősorban a termelés csökkenésében jelentkezett, mely a kommün alatt csaknem semmivel volt egyenlő. A fegyelem és kötelességérzet megszűnt, ilyen viszonyok mellett produktív és gazdaságos üzemet folytatni nem lehetett. Midőn a rend ismét helyreállt, a dorogi bányák felkészületlenül állottak azokkal a feladatokkal szemben, amelyek az új helyzetből adódtak. Az ország szénkészletei, de még inkább az elveszett bányák termelése hiányzott a szénpiacon. Azokat tehát pótolni kellett, amiben a dorogi bányászatnak jelentős szerep jutott osztályrészül. Egy másik nehézség az ország zilált pénzügyi helyzetében gyökerezett. A vállalat vezetőségének körültekintő gazdálkodása azonban mégis lehetővé tette a szükségszerű bővítések gyorsütemű fogantatását. Így indul meg a bányák reorganizációjával párhuzamosan a nagyszabású külszíni építkezés is. Kivitelre kerül a munkásotthon, amelyet azonban a később bekövetkezett nagy gazdasági pangás miatt csak 1926-ban sikerül átadni rendeltetésének. Az ifjú nemzedék egészséges testnevelését szem előtt tartva, igen szép sporttelep létesül a bányatelep közepén, kiegészítve két nagy úszómedencével. Kibővülnek az elemi iskolák és óvodák is, amikre igen nagy szükség van, mert a tanítókra és óvónőkre bízott tankötelesek egy része már kiszorult a meglévő iskolákból. Az iskola 1896-ban létesült, 1920-ban átépített. Két épületben nyert elhelyezést. A 14 tanteremből álló iskolában 15 tanerő van. Igazgató: Rákosi Károly. Beírt tankötelesek száma átlagosan 800—820.

Felépül továbbá 406 munkás, 5 tisztviselői és 40 altiszti lakás és elkészül az 5.7 km hosszú homokvasút is. Majd a külföldtől való függetlenítés céljából egy karbidgyár felállítására kerül a sor, mely heti 3 vagon karbidot tud ter-

melni. Az 1904. évben még mindössze 500 lóerőt szolgáltató villamosközpont egy 10.000 lóerős turbina beállításával 18.000 lóerő teljesítményre emelkedik. A trianoni békeszerződésből fakadó nyomor egyidőre elsorvasztott az országban minden vállalkozást. Sok üzem kénytelen volt teljesen leállni és a megmaradtak is arra kényszerültek, hogy üzemüket a minimumra csökkentsék. E katasztrófális pangás hullámszerűen átvivődött a bányákra is, mert elveszítvén fogyasztóikat, a termelést korlátozniok kellett, aminek nyomán Dorogot sem kerülte el a szanálás. A szanálás keresztülvitelében a vállalat tekintettel volt az illetők körülményeire s csak olyan munkást bocsátott el, akinek otthona, falujában megélhetése volt, tisztviselőt pedig csak olyant, aki nyugdíjjogosultsággal bírt. A nagy gazdasági válság maga után vonta az üzemek koncentrációját, s 1925-ben a Salgótarjáni Kőszénbánya rt.-ba beolvadt az Esztergomi—Szászvári Kőszénbánya rt. és a Hungária Mészipar rt. Kisebb-nagyobb zökkenésektől eltekintve, komolyabb esemény nem zavarta a bányák helyzetét az utolsó esztendőekben, s a fejlődés — bár a multhoz viszonyítva sokkal lassúbb lépésben — szemmel láthatólag előrehalad. E fejlődéssel egyidejűleg a lelkek regenerációja is együttjár, aminek tanubizonysága az 1926. évben megkezdett bányatelepi templom építése. Az építkezéshez szükséges tőke a munkásság és az alkalmazottak adakozásából gyűlt össze. Hozzájárult az építkezési költségekhez még néhai dr. Csernoch János hercegprímás közbenjárására a Vallásalap 10.000 pengővel, a Salgótarjáni Kőszénbánya rt. 40.000 pengővel. A balsors, amely eddig a dorogi és környékbéli bányászatot csaknem szüntelenül üldözte, rövid szünet után 1927-ben újból ránehezedett a bányászatra. Az Augusztá-aknát szeptemberben elöntötte a víz s mivel régi művelései útján az Annavölgyi kerülettel összefüggött, ezt is elöntötte a víz és ez a körülmény kb. 1600 munkást, hozzátartozóikkal együtt 4000 lelket, szempillantás alatt megfosztotta a kenyéretől. Schmidt Sándor bányáigazgatóban olyan ember állott e válságos helyzetben a bányák élén, akinek erejét a veszély szinte megsokszorozta. A régi vízbetörések természetének gondos tanulmányozása és az azokból leszűrhető sajátosságok alapos mérlegelése után sikerült megtalálnia a védekezés módját a szerencsétlenség elhárítására. Nemcsak a két bányát sikerült rövidesen vízteleníteni, hanem programszerűen végrehajtott víztelenítési munkálatokkal biztosítani lehetett a dorogi szénbányászat egész jövőjét. Az elemekkel folytatott állandó küzdelmeiben, de meg a bányatelep felvirágzásának nagy munkájában Schmidt bányáügyi főtanácsos olyan műszaki és adminisztratív munkatársakat nevelt maga mellé, akik méltó letéteményesei az ő gondolatainak. E nagy munkából az altiszti kar és különösen a munkásság is kivette derekasan az őket megillető részt. Nem érdektelen megjegyezni, hogy míg a világháború előtt a munkásság egy része állandóan külföldiekből nyert kiegészítést, addig az egész munkáslétszám ma már kizárólag magyar elemekből kerül ki. Befejezésül megemlítjük még, hogy a dorogi szénbányászat fejlődése még korántsem érte el csúcspontját. A fejlődésre nagy szénvagyonánál fogva még igen tág tere nyílik, különösen akkor, ha megcsonkított hazánk határai kibővülnek — ami mindnyájunk fő óhajta — és az idegen járom alatt sínylődő testvéreinkkel ismét egyesülhetünk!